

معرفی و احیاء شبکه تالاب های شهرستان نقده جهت معرفی به عنوان شهر تالابی

ایران

صیاد شیخی نیلانلو^{۱، ۲، ۵*}، فرشید دیلمقانی^{۲، ۳، ۵}، غلامرضا جعفری^۲، سیروس انتخابی^۲، عزیز عذار^۲، سمیه

کاظمی^۳

^۱ دانشجوی دکتری تنوع زیستی، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه تهران
^۲ دانشجوی دکتری سیاست گذاری فرهنگی، دانشگاه بین المللی امام رضا (ع)
^۳ شبکه تشکل های مردم نهاد شهرستان نقده
^۴ دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی گردشگری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران
^۵ انجمن زیست محیطی البرز، کرج

چکیده

با توجه به اهمیت و غنی بودن اکوسیستم های تالابی در دنیا، هنوز درک واقعی و شناخت اهمیت این زیستگاه های حساس بسیار پایین است. تمام تالابها دارای عملکرد و خصوصیات با ارزش و سودمند در چرخه طبیعت بوده و محصولات متنوعی را برای جوامع انسانی و غیر انسانی فراهم می سازند. اما تا کنون تالاب های بیشماری قبل از شناخت عملکرد و اهمیت آنها به روش های گوناگونی در معرض تهدید قرار گرفته و از بین رفته اند. مطالعه حاضر نیز با هدف معرفی تالابهای موجود، در خطر تهدید و خشک شده شهرستان نقده انجام گرفت، تا با شناخت اولیه از ماهیت وجودی و عرفی این تالاب ها مطالعات بعدی برای شناخت حفاظت و احیای این اکوسیستم های ارزشمند برنامه ریزی و اجرا گردند. در این مطالعه برای جمع آوری اطلاعات از منابع اطلاعاتی منتشر شده توسط سازمان های ملی و بین المللی، مطالعات پیشین محققان در این شهرستان و همچنین فعالین تشکل های مردم نهاد با سابقه در منطقه استفاده گردید. نتایج حاصل از بررسی ها نشان دادند که در مجموع ۱۸ تالاب فصلی، دائمی و خشک شده در سطح شهرستان نقده وجود دارند. که از این میان ۳ تالاب تحت عنوان یک سایت در کنوانسیون بین المللی رامسر ثبت شده اند. همچنین از بین تالاب های شناسایی شده علاوه بر ۳ تالاب فوق ۴ تالاب دیگر نیز به ثبت ملی رسیده اند. از میان ۱۱ تالاب باقی مانده نیز برخی خشک شده و برخی نیز به حیات خود به صورت فصلی ادامه می دهند. لذا امید است با تلاش های پیش رو توسط سازمان های مردم نهاد و فعالان محیط زیست و اداره محیط زیست شهرستان نقده روند ثبت این سایت های تالابی تسریع یافته و با انجام مطالعات جامع به شبکه زیستگاه های تالابی شهرستان، استان و کشور اضافه گردند.

کلمات کلیدی: پرندگان، حفاظت، اکوسیستم، آذربایجان غربی، محیط زیست، نقده

مقدمه

تالاب به ناحیه‌ای اطلاق می‌شود که خاک آن توسط آب‌های زیرزمینی یا سطحی به صورت اشباع درآمده و در طی یک دوره کافی و شرایط عادی محیطی تکامل یافته و دسته‌ای از گیاهان و جانوران خاص که امکان زندگی در چنین شرایط اکولوژیکی را داشته‌اند، در آن به وجود آمده و رشد کرده‌اند (سفیدیان و همکاران، ۱۳۹۴). طبق تعریف کنوانسیون رامسر تالاب به مناطق مردابی، آب مانده اراضی سیاه باتلاقی، برکه‌ها، که مصنوعی یا طبیعی، به طور دائم یا موقت دارای آب ساکن یا جاری، با مزه آب شیرین، شور و لب شور بوده و هم چنین مناطق ساحلی دریاها که هنگام جزر، ارتفاع آب بیشتر از ۶ متر نباشد، تالاب گفته می‌شود (Ramsar Convention Secretariat, 2011). تالاب‌ها مشتمل بر مجموعه‌ای از مولفه‌های زیست شناختی، فیزیکی و شیمیایی مختلف مانند آب، خاک، گیاهان و گونه‌های مختلف جانوران می‌باشند. فرایندهایی که در درون و ما بین این مولفه‌ها صورت می‌گیرد، سبب می‌شود تا یک تالاب بتواند عملکردهای مختلفی همچون کنترل سیل، پالایش آلودگی‌ها، تغذیه آب‌های زیرزمینی، جلوگیری از نفوذ آب شور داشته و محصولاتی از قبیل حیات وحش، شیلات و منابع مهم دیگری را تولید کند (Dugan, 1990; Weller, 1988; eleMBERG *et al.*, 1994). تمام تالاب‌ها مواردی از این عملکردها، محصولات و خصوصیات با ارزش و سودمند را فراهم می‌سازند. اما اغلب این تالاب‌ها و عملکردها تا قبل از اینکه از بین بروند، شناخته نمی‌شوند (Adams and Stockwell, 1983; Hollis *et al.*, 1988; Skinner and Zalewski, 1995). لذا با وجود رشد آگاهی و دانش مردم نسبت به اهمیت محیط‌های طبیعی، به خصوص تالاب‌ها هنوز درک واقعی از اهمیت این زیستگاه‌های حساس بسیار پایین است (مجنونیان، ۱۳۷۷).

ایران دارای تعداد زیاد و انواع گوناگونی از تالاب‌ها است که اهمیت آن‌ها در زمینه تنوع زیستی در جهان کم نظیر و در خاورمیانه بی‌بدیل می‌باشد. از سویی دیگر سرزمین ایران در منطقه‌ای خشک و نیمه خشک جهان واقع گردیده و از لحاظ جغرافیایی در نقطه مهمی از مسیر مهاجرت پرندگان مهاجر جهان قرار دارد، (نظری دوست، ۱۳۷۳). استان آذربایجان غربی به عنوان یکی از استان‌های مهم و استراتژیک در بحث تالاب‌ها و پرندگان مهاجر به شمار می‌رود. مساحت تالاب‌های استان با احتساب تالاب دریاچه اورمیه در حدود ۵۰۷۲ کیلومتر مربع بوده که برخی از این تالاب‌ها دارای آب شیرین و برخی نیز آب شور می‌باشند. که بیشتر آن‌ها در اطراف شهرستان‌های میاندوآب، نقده، ماکو، خوی و سلماس قرار دارند (جدول ۱ و ۲). شهرستان نقده یکی از شهرستان‌های استان آذربایجان غربی است که در سیستم کوهستانی زاگرس به صورت جلگه‌ای در دامنه‌های کوه‌هایی همچون سلطان یعقوب، فرنگی داغ و قره داغ قرار گرفته است (گزارشات فرمانداری شهرستان نقده، ۱۳۹۱). این شهرستان دارای زیستگاه‌های مناسبی اعم از زیستگاه‌های آبی شامل: رودخانه گدار، تالاب‌های بین‌المللی و تالاب‌های ملی است (بهروزی راد، ۱۳۸۸). بر اساس تقسیم بندی Evans (۱۹۹۵) برای پرندگان ایران، شهرستان نقده ۳ تپ زیستگاه از جمله: استپ‌های نیمه خشک حاشیه کویر و کوهپایه‌ها، کوه‌های مرتفع و تالاب‌ها را در خود جای داده است. بر اساس مطالعه شیخی ئیلانلو و همکاران (۱۳۹۳) زیستگاه‌های تالابی بیشترین تعداد گونه و بیشترین فراوانی افراد پرندگان شهرستان نقده را در خود جای داده است. به نظر می‌رسد وضعیت مساعد تالاب حسنلو و تالاب‌های دیگر مانند سولدوز، داش دورگه و دورنا و دیگر تالاب‌ها و آبگیرهای موقت در بهار و تابستان عامل عمده این تنوع و فراوانی جامعه پرندگان باشد. به طوری که مطالعات نشان داده است محدوده تالاب‌های حسنلو، سولدوز و دورگه سنگی (سیران گولی) از مناطق داغ پرندگان شهرستان محسوب می‌شوند (شیخی ئیلانلو

و کریمی، ۱۳۹۵) همچنین این شهرستان به دلیل داشتن پیشینه تاریخی و ظرفیت های موجود پتانسل های بالایی در جهت زیستگاه های تالابی را در خود جای داده است.

باید خاطر نشان کرد که ناکافی بودن و در موارد بسیاری، فقدان اطلاعات پایه ای زمین شناختی، آب شناختی و بخصوص بوم شناختی، نظیر وضعیت پوشش گیاهی، تنوع زیستی پرندگان و جانوران از جمله مواردی است که توانایی ما را از شناخت محیط زیست تالابی و مدیریت صحیح آن باز می دارد (سفیدیان و همکاران، ۱۳۹۴). لذا به منظور تنظیم و تهیه برنامه های مدیریتی نیاز است ابتدا اطلاعات کافی از این زیستگاه ها را تهیه و در مراحل بعدی از آنها بهره گرفته شود. بنابراین مطالعه حاضر با هدف معرفی زیستگاه های تالابی در همین راستا انجام گرفته است. تا کنون مطالعات مختلفی بر روی جامعه پرندگان تالاب ها و سایر زیستگاه های شهرستان نقده انجام شده است که از آن جمله می توان به مطالعه تنوع گونه ای پرندگان تالاب آق قلعه و سلدوز، (شیخی نیلانلو و یوسفی، ۱۳۹۱)، تنوع گونه ای پرندگان در زیستگاه های کشاورزی (شیخی نیلانلو و همکاران، ۱۳۹۱)، بررسی شاخص های پرندگان تالاب آق قلعه جهت معرفتی به کنوانسیون رامسر (شیخی نیلانلو و همکاران، ۱۳۹۴)؛ تنوع و اندازه جمعیت پرندگان زیستگاه های شهرستان نقده، (شیخی نیلانلو و همکاران، ۱۳۹۳)؛ و تعیین کانون های تمرکز با اولویت بالای حفاظتی برای پرندگان (شیخی نیلانلو و کریمی، ۱۳۹۵) اشاره نمود. همچنین از مطالعات صورت گرفته بر روی پوشش گیاهی تالاب های شهرستان نقده می توان به مطالعه بررسی فلورستیک و شکل زیستی گونه های گیاهی تالاب شورگل (عذار و همکاران، ۱۳۹۲) و بررسی فلورستیک و شکل زیستی گونه های گیاهی تالاب سولدوز (عذار و همکاران، ۱۳۹۳)، تنوع درختان و درختچه های شهرستان نقده (عذار و همکاران، ۱۳۹۲) اشاره نمود.

مواد و روش ها

منطقه مورد مطالعه

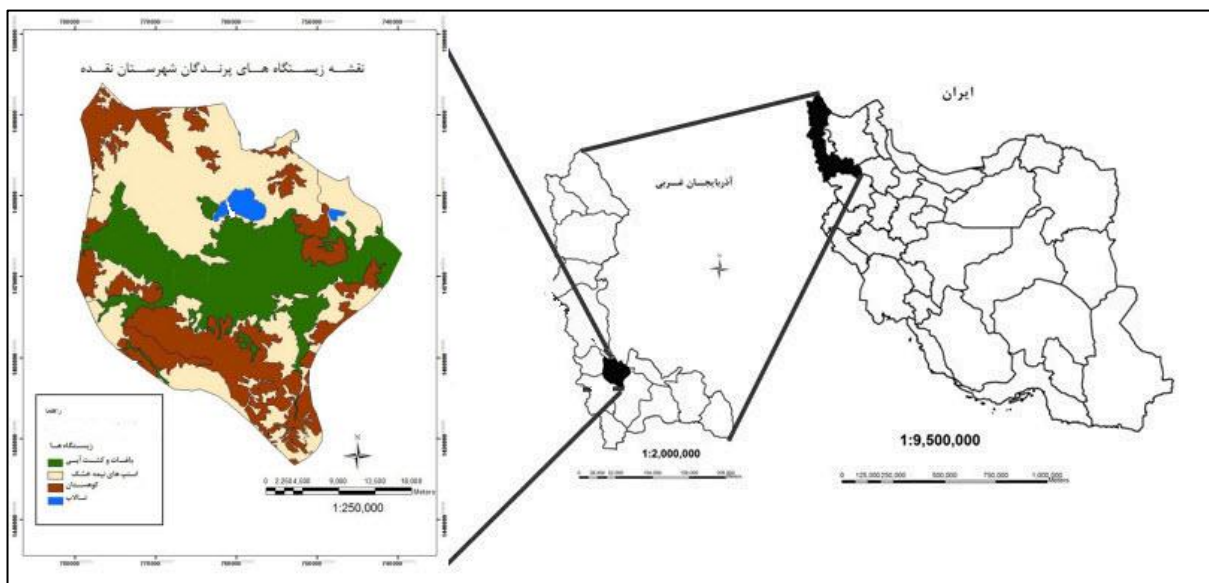
شهرستان نقده با وسعت ۱۰۵۰ کیلومترمربع در جنوب غربی استان آذربایجان غربی و جنوب دریاچه ارومیه، در موقعیت جغرافیایی سی و هفت درجه و هشت دقیقه و بیست و چهار ثانیه تا سی و شش درجه و شش دقیقه و ده ثانیه عرض شمالی و از چهل و پنج درجه و سیزده دقیقه و ده ثانیه تا چهل و پنج درجه و یک دقیقه و هشت ثانیه طول شرقی عرض نصف النهار گرینویچ واقع شده است. این شهرستان در محدوده ارتفاعی ۱۰۰۰ تا حدود ۲۳۰۰ متر از سطح دریاهای آزاد قرار دارد و بلندترین قله های آن به ترتیب: سلطان یعقوب، فرنگی داغ و قره داغ است. شهرستان نقده از شرق به میاندوآب، از جنوب غربی به مهباد و پیرانشهر، از غرب به اشنویه و از شمال به دریاچه ارومیه و شهرستان ارومیه محدود است. آب و هوای این شهرستان معتدل و حداکثر دمای آن ۳۶ درجه و حداقل ۱۳ درجه زیر صفر و دوره سرما در آن سه ماه (آذر، دی و بهمن) و موسوم بارانی اش طول فصل بهار و ماه های مهر و آبان است. حد متوسط باران سالیانه ۴۰۰ میلی متر و در مناطق کوهستانی ۴۵۰ میلی متر است (شیخی نیلانلو و همکاران، ۱۳۹۳). منابع تأمین آب سطحی دشت نقده رودخانه گدار است که از ارتفاعات دالامپر و بوزسینا در مرز ایران و عراق سرچشمه گرفته و پس از آبیاری نمودن مزارع دشت اشنویه وارد دشت نقده می شود. شکل (۱) موقعیت جغرافیایی شهرستان را در تقسیمات کشوری نشان می دهد.

جمع آوری اطلاعات

در مطالعه حاضر جهت جمع آوری اطلاعات مرتبط با تالابها از مقالات، کتب و گزارش های منتشر شده و تجارب و اطلاعات سازمان های مردم نهاد سولدوز و افراد محلی استفاده گردید. سعی شده برای هر تالاب حداقل اطلاعات جهت ثبت محدوده تقریبی تالابها جمع آوری گردد. همچنین از مکان های تالاب های ذکر شده توسط نویسندگان بازدید هایی مستمر صورت گرفت.

شکل ۱: محدوده جغرافیایی شهرستان نقده، برگرفته از (شیخی نیلانلو و همکاران، ۱۳۹۴)

نتایج

با توجه به اطلاعات جمع آوری شده از منابع مذکور در مجموع ۱۷ تالاب با مشخصات زیر در شهرستان نقده شناسایی گردید. شایان ذکر است تعدادی از تالاب های ذکر شده جزو تالاب های ثبت شده ملی و بین المللی می باشند. که از این میان ۳ تالاب (یادگارلو، شورگول و سئیران گولی) تحت عنوان یک سایت در کنوانسیون بین المللی رامسر کشور ثبت شده اند. همچنین از بین تالاب های شناسایی شده علاوه بر ۳ تالاب فوق ۴ تالاب دیگر نیز به ثبت ملی رسیده اند. از میان ۱۱ تالاب باقی مانده نیز برخی خشک شده و برخی نیز به حیات خود به صورت فصلی ادامه می دهند (جدول ۱).

تالاب یادگارلو

تالاب یادگارلو در موقعیت جغرافیایی ۳۷ درجه و ۲ دقیقه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۳۳ دقیقه طول شرقی در محدوده اجرایی بخش محمدیار در استان آذربایجان غربی قرار دارد. تالاب یادگارلو با مساحت حوضه آبخیز ۱۵۳۰ هکتار در ارتفاع متوسط ۱۲۸۰ متری از سطح آب های آزاد واقع است که علاوه بر مساحت ۳۵۹ هکتاری دریاچه تالاب، ۲۶۰ هکتار نیز مساحت مراتع حاشیه تالاب را تشکیل می دهد. منابع تامین کننده آب تالاب، رواناب های فصلی ناشی از بارندگی در سطح حوضه، جریان های

فصلی رودخانه گذار از طریق انهار سنتی و نشت آب‌های زیرزمینی می‌باشند. تالاب یادگارلو در ضلع شرقی بزرگراه ارومیه- میان‌دوآب حدود ۷۵ کیلومتری ارومیه و ۲۰ کیلومتری شهرستان نقده واقع شده است و نام آن از روستای مجاور گرفته شده است. این تالاب در یک فرورفتگی طبیعی در انتهای جلگه (جایی که کوه‌ها برافراشته شده و آب‌های سطحی متوقف می‌شوند) قرار گرفته است. تالاب یادگارلو همراه با دو تالاب مجاور دیگر، شورگول (حسنلو) و دورگه سنگی (سئیران گولی) در سال ۱۳۵۴ به عنوان سایت رامسر معرفی شدند. احداث سد حسنلو در دهه ۱۹۹۰ و زهکش حسنلو علاوه بر خشک شدن کامل تالاب شورگول حدوداً ۱۰۰ هکتار از بستر طبیعی آن توسط کشاورزان تملک و تغییر کاربری یافته است. توسعه راه نظامی در بستر تالاب یادگارلو ضمن تفکیک و قطع ارتباط دو قسمت این تالاب از همدیگر به همراه زهکش ایجاد شده موجب خشک شدن کامل این تالاب گردید. به همین دلیل آبگیری‌های بعدی توسط سمن‌های فعال سولدوز نیز به دلیل عبور زهکش از بستر آن چندان دوامی نداشته است.

روستاهای نزدیک به تالاب، یادگارلو و گل می‌باشند که زمین‌های کشاورزی این روستاها تا مرزهای اکولوژیکی تالاب گسترش یافته‌اند. تالاب به غیر از سمت غربی که تا مراتع دشت سولدوز گسترده شده، از سایر جهات توسط کوه احاطه شده است. بنابراین تالاب یادگارلو جزو تالاب‌های بسته محدود در بین کوه‌ها (۳ طرف) و مراتع (۱ طرف) محسوب می‌شود که با ایجاد زهکش یاد شده به تالاب باز تبدیل شده است. عمق آن در عمیق‌ترین نقاط (در حالت پر آبی) کمتر از ۱ متر در وسط تالاب اندازه‌گیری شده است.

باقیمانده تالاب شورگول (حسنلو)

تالاب شورگول یا حسنلو (در حال حاضر بخشی از سد مخزنی حسنلو)؛ مهم‌ترین و بزرگ‌ترین تالاب دشت نقده و رودخانه گذار بوده است. این تالاب که زیستگاه بسیار مهم برای پرندگان بومی و مهاجر می‌باشد به همراه تالاب‌های یادگارلو و داش دورگه در سال ۱۳۵۴ به عنوان تالاب بین‌المللی شناخته شده و در یک سایت در رامسر ثبت جهانی شده است. از اواخر دهه ۱۳۷۰، با احداث سد مخزنی حسنلو، قسمتی از این تالاب (۱۳۰۰ هکتار) به یک مخزن تامین آب بخش کشاورزی تبدیل شده و این تغییر همراه سایر تغییرات سبب از بین رفتن تقریباً تمامی ویژگی‌های اکولوژیکی تالاب گردیده است. تغییرات ایجاد شده در تالاب اصلی شامل احداث ساختمان‌های نسبتاً بزرگ مربوط به احداث سد و تاسیساتی است که هم اکنون همگی به اتمام رسیده و مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد. قابل ذکر است که در چارچوب این طرح توسعه، در پایاب زهکش حسنلو که بخشی از طرح مزبور است دو تالاب دورنا و سولدوز (مصنوعی) ایجاد شده است که هم اکنون به عنوان تالاب‌های مهم منطقه مورد بهره‌برداری قرار گرفته‌اند.

تالاب دورگه سنگی (داش دورگه، سئیران گولی)

این تالاب در مجاورت جاده ارومیه به میان‌دوآب در سه راهی محمدیار و به فاصله ۱۶ کیلومتری نقده و حدود ۸۰ کیلومتری ارومیه قرار گرفته است. نام تالاب از روستای داش دورگه که در کناره جنوب غربی آن قرار دارد برگرفته شده است. تالاب در یک فرورفتگی طبیعی محصور در رشته کوه‌های سارال تشکیل شده است. مختصات جغرافیایی این تالاب عبارت است از: ۳۲° و ۳۶۰ عرض شمالی و ۳۳° و ۴۵۰ طول شرقی و ارتفاع آن از سطح دریا ۱۲۹۶ متر است. مساحت دریاچه تالاب حداکثر ۷۰۰ هکتار می‌باشد و اراضی مرتعی واقع در غرب تالاب نیز که از جنبه‌های مختلف با آن ارتباط دارد؛ حدوداً ۲۴۵ هکتار برآورد

می‌گردد. روستاهای حاشیه تالاب داش دورگه، عطاء اله و گوئل هستند که این نگیں بی بدیل دشت سولدوز با آب خروجی انهار همان روستاها آبیگری می‌گردد. عمیق‌ترین قسمت آن به عنوان تالابی بسته با حدود ۱,۵ متر عمق در مجاورت ارتفاعات شرقی است.

تالاب سولدوز

تالاب سولدوز جزو تالاب‌های اقماری و اکولوژیک دریاچه ارومیه می‌باشد که در شمال تالاب دورنا و چسبیده به آن در شرقی‌ترین و پایین دست‌ترین بخش حوضه آبریز گدارچای و در شمال غربی دشتی بزرگی در جنوب دریاچه ارومیه واقع شده است. که مجموعه تالابی بوغا داغی نیز در انتهای شمال شرقی آن قرار دارد. این تالاب یک تالاب مصنوعی است که در سال ۱۳۸۰ با مهار آب زهکش سد حسنلو (با احداث یک رشته دایپ به طول ۳/۵ کیلومتر، با استفاده از اعتبارات خشک سالی با همکاری شبکه سمن‌های سولدوز) در پایانه زهکش آن ایجاد شده است. فاصله این تالاب از مرکز استان ۸۰ کیلومتر و از شهر نقده ۲۵ کیلومتر است. مختصات جغرافیایی آن ۳۷ درجه و ۲ دقیقه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۳۵,۵ دقیقه طول شرقی می‌باشد. تالاب ۲۰۰ هکتار وسعت دارد و ارتفاع آن از سطح دریا ۱۲۸۰ متر می‌باشد. از گیاهان مهم این تالاب می‌توان به نی، بوریا، جگن و گز اشاره کرد. نزدیک‌ترین روستاها به تالاب عبارتند از: گرده قیط به فاصله ۵ کیلومتر در جنوب و روستای یادگارلو که تقریباً به همین فاصله در غرب آن واقع شده است. راه اصلی دسترسی به این تالاب از طریق جاده سرویس زهکش حسنلو می‌باشد.

تالاب ممیند

این تالاب به مساحت حدوداً ۱۵۰ هکتار که با آب نهر ممیند و روان آب‌های منطقه آب‌گیری می‌شد؛ به دلیل عدم آبیگری و مدیریت آن تغییر اکوسیستم داده و تبدیل به بیشه‌زار از نوع گز شده است تا جایی که آثار تالابی در آن مشاهده نمی‌شود.

مجموعه تالاب‌های بوغاداغی

منطقه شکار ممنوع نیزارهای گرده قیط و ممیند به مساحت ۱۰۳۰ هکتار در مختصات جغرافیایی ۴۵ درجه و ۴۳ دقیقه و ۱۸ ثانیه شرقی و ۳۷ درجه و ۴۲ ثانیه شمالی واقع شده است. تالابی با نیزارهای وسیع که همه ساله تعداد بیشماری از پرندگان آبی از گونه‌های مختلف در این زیستگاه، تخم‌گذاری و زاد و ولد می‌نمایند. این تالاب در مصب رودخانه گدار به سوی بستر دریاچه ارومیه واقع است. این رودخانه یکی از رودخانه‌های دائمی شهرستان نقده بوده و از ارتفاعات مرزی ایران و عراق سرچشمه می‌گیرد و پس از دریافت شاخه‌های متعدد از دشت اشنویه عبور کرده و وارد دشت سولدوز می‌گردد، در این دشت قسمتی از آب رودخانه توسط کانال احداث شده توسط آب منطقه‌ای استان آذربایجان غربی وارد سد مخزنی حسنلو (تالاب حسنلو) شده و بقیه در مسیر اصلی رودخانه و پس از سیراب نمودن دشت سولدوز، از طریق همین مجموعه تالاب‌ها (متشکل از ۳ تالاب حدوداً با ۳۰۰۰ کیلومترمربع) وارد دریاچه ارومیه می‌گردد. وسعت حوزه آبریزی رودخانه گدار ۲۱۰۳ کیلومترمربع و مجموعه آبدهی سالانه ۲۳۷/۹ میلیون متر مکعب برآورد گردیده است البته این مقدار به ۱۶۰۰۰۰۰۰ متر مکعب در سال‌های پر بارش می‌رسد. این مجموعه در ۲۵ کیلومتری نقده و در شمال جاده گرده قیط - ممیند واقع شده است.

تالاب اسلام آباد یا طالقان (شیطان آوا)

تالاب شیطان آباد با حدود ۱۵۰ هکتار وسعت و ارتفاع بیش از ۱۳۰۰ متر از سطح دریا در شش کیلومتری نقده و در سمت شرقی جاده نقده به حیدر آباد قرار گرفته است. با توجه به موقعیت آن، تالاب از زیستگاه های مهم پرندگان بومی و مهاجر به شمار می رود. گونه های مهم گیاهی تالاب شامل جگن و نی است. از پرندگان تالاب می توان چوب پا، تنجه، سلیم طوقی کوچک، سسک نیزار، آنقوت و گونه هایی از مرغابی ها و آبچلیک ها را نام برد.

جدول ۱: لیست تالاب های فصلی و دائمی دشت سولدوز - شهرستان نقده

شماره	نام تالاب	موقعیت	مساحت (هکتار)	عنوان	وضعیت	توضیحات
۱	یادگارلو	حد فاصل شهرستان نقده و اورمیه	۳۵۹	ثبت کنوانسیون رامسر	دائمی/خشک	در لیست مونترو
۲	باقیمانده شورگل (بومورو تپه)	حد فاصل شهرستان نقده و اورمیه	۱۵۰	ثبت کنوانسیون رامسر	دائمی/پایدار	در لیست مونترو
۳	دانش دورگه-سیئران گؤل (دورگه سنگی)	یک کیلومتری سه راهی محمدیار	۷۳۵	ثبت کنوانسیون رامسر	دائمی/پایدار	در لیست مونترو
۴	سولدوز گولو	۳ کیلومتری شمال شرق تالاب یادگارلو	۲۰۰	-	دائمی/پایدار	مصنوعی
۵	تالاب گیرده قیط و ممیند	۷ کیلومتری سه راهی نقده	۱۵۰	-	فصلی	شکار ممنوع
۶-۷-۸-۹	مجموعه تالاب های بوغا داغی	منتهی الیه شمال شرقی دشت سولدوز	۴۰۰۰	-	فصلی	متشکل از ۴ بخش تالابی
۱۰	اسلام آباد-طالقان (شیطان آوا)	شرق شهرستان نقده	۱۵۰	-	فصلی/دائمی	-
۱۱	زینه وئر	حاشیه جنوبی دریاچه اورمیه	۴۰۰	-	فصلی/دائمی	-
۱۲	دورنا	حاشیه جنوبی دریاچه اورمیه	۶۰۰	-	دائمی	-
۱۳	کوزه گران	جنوب دشت سولدوز	تعیین حدود نشده	-	فصلی	-
۱۴	مهماندار	جنوب دشت سولدوز	تعیین حدود نشده	-	فصلی	-
۱۵	بیگم قلعه	جنوب دشت سولدوز	تعیین حدود نشده	-	فصلی	-
۱۶	ساحسی تپه	جنوب دشت سولدوز	تعیین حدود نشده	-	فصلی	-
۱۷	خلیفه لی	جنوب دشت سولدوز	تعیین حدود نشده	-	فصلی	-
۱۸	تلو	مجاورت اسکله حیدر آباد	تعیین حدود نشده	-	فصلی	-

تالاب زینه وئر

یکی از تالاب‌های قدیمی سولدوز با مساحتی حدود ۵۰۰ هکتار می‌باشد. این تالاب از شمال به وسیله پشته طبیعی از دریاچه اورمیه جدا شده، از غرب به ویرانه‌ها و اراضی دیم روستای مخروبه زینه‌ور، از جنوب به کوه‌های یادگارلو و از شرق به مجموعه تالاب‌های بوغاداغی محدود می‌باشد. این تالاب در گذشته از آب چشمه‌های جنوبی فعال می‌شد که آن قسمت کماکان دایر است. یکی از ویژگی‌های آب این چشمه گرم بودن آن است که در فصل زمستان و یخبندان‌ها، مأمّن پرندگان و حیات وحش می‌باشد. پروژه تکمیل احیاء آن توسط شبکه تشکلهای فعال سولدوز در سال ۸۷ تهیه و جهت تأمین اعتبار به UNDP ارائه گردید.

تالاب دورنا

این تالاب قدیمی منطقه با مساحت تقریبی ۶۰۰ هکتار که با نام اصلی «جوود آوا» (جهود آباد) شناخته می‌شود؛ در سمت جنوب غربی سولدوز گؤلو و محاذات آن قرار دارد. از قسمت شرق و جنوب شرقی به مراتع گرده قیط، از جنوب و جنوب غربی به یک رشته کوه کم ارتفاع و چشمه جوود آوا، از شمال و شمال شرقی به قسمتی از تالاب سولدوز و اراضی دیم گرده قیط، از شرق به رشته کوه‌هایی که تالاب سیئران گؤلو در غرب آن‌ها واقع شده است؛ محدود می‌گردد. تأمین کننده آب تالاب، روان آب‌ها، آب مازاد بر نیاز کشاورزان و چشمه جنوبی آن بودند که به دلیل تخریب و انباشتگی انهار مربوطه، تنها قسمتی از تالاب واقع در پایین دست چشمه مذکور فعال باقی مانده بود.

با توجه با لزوم احیاء کامل و پایداری این تالاب زیبا، NGOها ضمن تهیه طرح توجیهی لازم و با بهرمندی از تسهیلات محیط زیست جهانی (GEF) در سال ۸۹ تالاب را احیاء و آب گیری نمودند. لذا این تالاب جزو تالاب‌های دائمی دشت سولدوز به شمار می‌رود.

سایر تالاب‌ها (کوزه‌گران، مهماندار، بگیم قلعه، ساخسی تپه، خلیفه‌لی، تلو)

ردیف‌های ۱۰ تا ۱۸ جدول شماره ۱، جزو تالاب‌های فصلی واقع در حد فاصل دامنه‌های جنوبی شهر نقده و گذارچای (به عنوان رگ حیاتی منطقه) هستند که به دلیل تغییرات اقلیمی به ویژه احداث یک رشته زهکش در حاشیه یا بستر آن‌ها (در دهه‌های ترسالی) همگی تخریب و اکثراً مورد تجاوز قرار گرفته‌اند. برای شناسایی آنها اخیراً توسط شبکه سمن‌های فعال سولدوز مطالعاتی انجام گرفته است که جانمایی و تحدید حدود آنها در آتیه انجام خواهد گرفت. همچنین تالاب تلو که در حاشیه جنوبی دریاچه ارومیه و مجاورت اسکله حید آباد قرار دارد در برنامه های احیا و تحدید حدود در آینده قرار گرفته و مطالعات مقدماتی و بازدیدهای میدانی نیز از آن صورت می‌گیرد.

بحث و نتیجه گیری

باتوجه به وسعت کم شهرستان نقده، وجود چنین شبکه تالابی با مجموع ۱۷ تالاب فصلی و دائمی (که تعدادی از آنها به دلیل سوء مدیریت و عدم حفاظت کافی خشک شده اند)، شهرستان نقده را به لحاظ اهمیت در زمینه زیستگاه های تالابی و اکوسیستم

های آبی دو چندان نموده است. سوء مدیریت و عدم حفاظت مناسب از دلایل عمده در خشک شدن اکوسیستم های آبی و تالابی به شمار می روند (احمدیان و اصغری، ۱۳۹۲). از طرف دیگر زیستگاه های کوهستانی و زمین های کشاورزی به همراه رودخانه گذاری چای با طول حدود ۵۰ کیلومتر در محدوده شهرستان و داشتن پوشش گیاهی و بستر مناسب در حریم خود برای پرندگان آبی، کنار آبی و خشکی زی نیز مکملی بر تالاب های موجود می باشند (شیخی نیلانلو و همکاران، ۱۳۹۳). به طوری که وجود کوه های مرتفع و رودخانه گذار تضمین کننده بقای تالاب ها در منطقه به شمار می روند. همچنین پیشنهاد می شود برای جلوگیری از کم آبی رودخانه گذار روش های آبیاری زمین های کشاورزی اصلاح شوند و از استفاده های غیر قانونی از این رودخانه جلوگیری شود، که عامل اصلی ایجاد زیستگاه های آبی و تالاب ها در سطح شهرستان نقده و یکی از رودخانه های تامین کننده آب دریاچه ارومیه است.

همچنین با توجه به قرارگیری تالاب های شهرستان نقده در مسیرهای مهاجرتی پرندگان مهاجر، لازم می باشد حق آبه تالاب های خشک شده برای احیای دوباره آنها تأمین گردد. از مجموعه ۱۷ تالاب این دشت، تالاب های شورگؤل، سولدوز، دورنا، سیئران گؤل، یادگارلو (در صورت نجات آن از لیست قرمز مونتره) نقش موثری را در ایجاد زیستگاهی مهم و پناهگاهی امن برای پرندگان مهاجر و جوجه آور را به وجود می آورند (شیخی نیلانلو و همکاران، ۱۳۹۴، شیخی نیلانلو و همکاران، ۱۳۹۵). از طرفی می توان با استفاده از ظرفیت های بوجود آمده (در صورت مدیریت صحیح تالاب های منطقه) گام های موثری را در بحث اکوتوریسم پایدار برداشت. تالاب شورگؤل (یومورو تپه یا حسنلو) باقیمانده تالابی به همین نام بوده که در اثر ایجاد سد حسنلو دگرگون شده است و تالاب سولدوز نیز تالابی مصنوعی است که با دریاچه ارومیه هم مرز می باشد و به دلیل وجود بستری مناسب و مدیریت کارآمد و حمایت های مردمی شکل ها توانسته است نقش بسزایی را در تامین زیستگاه مناسب برای حیات وحش و پوشش گیاهی داشته باشد.

از طرفی با توجه به رشد تشکل های مردم نهاد در شهرستان نقده و افزایش فعالیت های داوطلبانه در مسیر حفاظت از تالاب ها و افزایش روند مدیریتی همگام با جوامع محلی در منطقه، وضعیت تالاب ها در سالیان گذشته رو به بهبودی بوده است. وجود پرنده نگران، عکاسان حیات وحش، گردشگران خارجی و داخلی و پژوهشگران این عرصه به صورت مداوم در تالاب های شهرستان نقده باعث تغییر افکار عمومی جوامع اطراف تالاب و شهر نقده در جهت حفاظت از این زیستگاه های ارزشمند گردیده است. همچنین باعث کاهش تخلفاتی همچون شکار غیر مجاز در منطقه شده است به طوری که به نظر می رسد با توجه به عدم وجود نیروی کافی برای حفاظت از محیط زیست در سطح منطقه وجود سایر گروه های ذکر شده نیز تاثیر بسزایی در افزایش شکار غیرمجاز در بر داشته است.

با توجه به مطالب ذکر شده در بخش تالاب های شهرستان نقده، پتانسیل های بسیار متنوع و ارزشمندی در این منطقه برای توسعه فعالیت های مرتبط با تالابها وجود دارد. یکی از عمده مزیت های تالاب های موجود در شهرستان نقده تحت پوشش قرار دادن پرندگان در فصول مختلف سال اعم از زادآوری و زمستان گذرانی در آنها می باشد. با توجه به بحث معرفی شهر های تالابی مطرح شده در جهان و با عنایت به موارد ذکر شده انتخاب شهرستان نقده به عنوان شهر تالابی کشور علاوه بر حفاظت بیش از پیش این ظرفیت عظیم اکوسیستم های تالابی؛ باعث رونق بخش های درآمد زا مانند اکوتوریسم و پرنده نگری و موجبه توسعه یافتگی در منطقه خواهد شد، که قطعاً کاهش نرخ مهاجرت جمعیت از این منطقه به بخش های مرکزی کشور و جلوگیری از

معضلات حاصل از آن را به دنبال خواهد داشت. علاوه بر این می توان با تدوین طرح های جامع گردشگری و جذب سرمایه و با استفاده از تکنولوژی های روز بخصوص در حوزه فناوری اطلاعات (IT) از این شهر به عنوان برندی در جهت توسعه مشاغل سبز و مفهوم اکوتوریسم پایدار بهره برد.

منابع

احمدیان، محمد علی و سمیرا اصغری (۱۳۹۲) "عواقب زیست محیطی کاهش سطح آب دریاچه ارومیه و راهکارهای نجات آن". فصلنامه جغرافیایی سرزمین، سال دهم، شماره ۴۰، صفحات ۸۱-۹۶.

بهروزی راد، بهروز (۱۳۸۸) "تالاب های ایران"، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۷۹۸ صفحه.

سفیدیان، سیما و سلمان ماهینی، عبدالرسول (۱۳۹۴) "مروری بر ماهیت تالاب ها و نیازمندی های پژوهشی تالاب های بین المللی ایران در جهت مدیریت خردمندان". نشریه زیست سپهر، جلد ۱۰، شماره ۱، صفحات ۳۱-۳۸.

شیخی نیلانلو، صیاد و کریمی، سرور (۱۳۹۵) "تعیین کانون های تمرکز با اولویت بالای حفاظتی برای پرندگان". مجله محیط زیست جانوری، سال ۸، شماره ۳، صفحات ۲۹-۳۸.

شیخی نیلانلو، صیاد و یوسفی، مسعود (۱۳۹۱) "تالاب های شهرستان نقده مکملی برای حفظ تنوع جامعه پرندگان دریاچه ارومیه، مطالعه موردی: تالاب سلدوز و آق قلعه". کنفرانس بین المللی دریاچه ارومیه (چالش ها و راهکارها)، ارومیه، ۱۸ الی ۲۰ آذر ۱۳۹۱.

شیخی نیلانلو، صیاد، جباری، حجت، یوسفی، مسعود و فداکار، داود (۱۳۹۴) "بررسی شاخص های پرندگان تالاب آق قلعه جهت معرفی به کنوانسیون رامسر"، فصلنامه محیط زیست جانوری، دوره ۷، شماره ۴، صفحات: ۸۱-۸۸.

شیخی نیلانلو، صیاد، یوسفی، مسعود، خانی، علی، عاشوری، عباس، رضایی، حمید رضا و کفاش، انوشه (۱۳۹۳) "تنوع و اندازه جمعیت پرندگان در زیستگاه های شهرستان نقده، شمال غرب ایران". فصلنامه محیط زیست جانوری، سال ۶، شماره ۳، صفحات ۵۳-۶۸.

شیخی نیلانلو، صیاد، یوسفی، مسعود، محمودی، صالح و رضایی، حمید رضا (۱۳۹۱) "تاثیر زیستگاه های کشاورزی بر تنوع گونه ای پرندگان شهرستان نقده". دومین همایش ملی تنوع زیستی و تاثیر آن بر کشاورزی و محیط زیست، دانشگاه ارومیه، تیر ۱۳۸۹.

عذار، عزیز، خارا، جلیل، صیامی، عباس، ولیزادگان، اروج، تاجبخش، مهدی و رضایی چیا، اسماعیل (۱۳۹۲) "بررسی فلورستیک و شکل زیستی گونه های گیاهی تالاب بین المللی شورگل حسنلو در شهرستان نقده (سولدوز) در استان آذربایجان غربی". سومین همایش ملی تنوع زیستی و تاثیر آن بر کشاورزی و محیط زیست. ارومیه.

عذار، عزیز، صیامی، عباس، خارا، جلیل، ولیزادگان، اروج، لارتی، مزگان و قیاسی، مهدی (۱۳۹۲) "بررسی تنوع درختان و درختچه های شهرستان نقده (سولدوز) در استان آذربایجان غربی". دومین همایش ملی تنوع زیستی و تاثیر آن بر کشاورزی و محیط زیست. ارومیه.

عذار، عزیز، قیاسی، مهدی و رضایی چپانه، اسماعیل (۱۳۹۳) "بررسی فلورستیک و شکل زیستی گونه های گیاهی تالاب سولدوز در شهرستان نقده (سولدوز) در استان آذربایجان غربی". سومین همایش ملی تنوع زیستی و تاثیر آن بر کشاورزی و محیط زیست. ارومیه.

گزارش سایت فرمانداری شهرستان نقده (۱۳۹۱) "معرفی شهرستان نقده"، دیده شده در ۲۰ آبان ۱۳۹۱،

<http://www.nagadeh-ag.ir/tabid/1375/Default.aspx>

مجنونیان، هنریک (۱۳۷۷) "تالاب ها (طبقه بندی و حفاظت، ارزش ها و کارکردها)", تهران: انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست.

Adamus, P. and Stockwell, L (1983) "A method for wetland functional assessment". Vols. I and II. Reports FHWA-IP-82-23 and 24, US Department of Transportation, Federal Highway Administration, Washington, USA. 181 and 134 pp.

Dugan, P.J (1990) "Wetland Conservation: A review of Current Issues and Required Action". IUCN, Gland, Switzerland. 96 pp.

Eelmergi, J., Nummi, P., Poeyssae, H. and Sjoeborg, K (1994) "Relationships between species number, lake size and resource diversity in assemblages of breeding waterfowl". Journal of Biogeography, 21, 75–84.

Evans, M.I (1995) "Important Bird Areas in the Middle East". Birdlife Conservation Series No.2. Birdlife International, Cambridge, UK, 410 pp.

Hollis, G.E., M. Holland, E. Maltby and J. Larson (1988) "The wise Use of Wetlands. Nature and lake size and resource diversity in assemblages of breeding waterfowl". Journal of Biogeography, 21, 75–84.

Ramsar Convention Secretariat, 2011. The Ramsar convention manual: a guide to the convention on wetlands (ramsar, iran, 1971) , 5th ed. ramsar convention secretariat, Gland, Switzerland.

Skinner, J. and S. Zalewski (1995) "Functions and values of Mediterranean Wetlands". MedWet publication, 78pp.

Weller, M.W (1988) "Issues and approaches in assessing cumulative impacts on waterbird habitat in wetlands". Environmental Management, 12, 695–701.

Introduction and restoration of the network of wetlands in Naghade County for introduction as a wetland city of Iran

Sayyad Sheykhi Ilanloo^{1,3,5*}, Farshid dilmaqani^{2,3,5}, GholamRaza Jafari², Sirous Entekhabi², Aziz Ozzar², Somayeh Kazemi^{3,4}

¹Ph.D. Student of Biodiversity, Faculty of Natural Resources, University of Tehran

²Ph.D. student of cultural policy, Imam Reza International University

³Network of NGOs in Naghadeh County

⁴Student of Geography and Tourism Planning, Faculty of Geography, University of Tehran

⁵Alborz Environmental Society, Karaj, Iran

Abstract

Considering the importance and richness of wetland ecosystems in the world, the real understanding and recognition of the importance of these sensitive habitats is still very low. All wetlands have valuable and useful features in the natural cycle and provide diverse products for human and inhuman communities. But so far, a lot of wetlands have been threatened and destroyed in a variety of ways before recognized their functions and concerns. The present study was carried out with the aim of introducing present, threatened and dried wetlands in Naghadeh County, so that with the initial knowledge of these wetlands, further studies are designed to understand and protect these valuable ecosystems. In this study, data collected from information sources published by national and international organizations, previous studies by researchers in these county, as well as were used NGO activators in these area. The results of this study showed that there are a total of 14 seasonal, permanent and dry wetlands in the county of Naghadeh. Of the proposed wetlands, 3 wetlands have been registered as a one site in the Ramsar Intrnational Convention. Also, among the identified wetlands, in addition to the above 3 wetlands, 4 other wetlands have also been registered in Iran. Of the 7 wetlands remaining, some are still dry, and some continue to survive seasonally. Therefore, it is hoped that with the efforts of the NGOs, and environmentalists and the environmental directorate of Naghadeh, the process of registration of these wetland sites has been expedited and with comprehensive studies added into the network of wetlands habitats of the city, province and country.

Keyword: Birds, Conservation, Ecosystem, Environment, West Azarbaijan

